

**TŪTHOMEI
KĪEMBU KĪARO
NGIRĪNDI YA**

1

ĪVUKU RĪA ATHOMITHUA

MWERI WA GATANDATŪ,

MWAKA WA 2023

@RŪVŪA RWA KŪVANGA NA KŪTHONDEKA ŪTHOMI KENYA

Vainda cionthe nī cia mūcavi

Gūtirī vandū wanaī vamwe va īvuku rīrī vagīrīrwe kūrutithua, gwīkīrwa mītamborī ya kūrutithia, gūkovua na njīra cia kīrīu kana macini wa yonthe, gūcavithua, gwocwa ta mugambo kana njīra īngī wa yonthe gūtaī na rūtha rwandīke nī mucavithia.

Īcava rīa mbere 2023

ISBN: 978-9914-43-241-1

MAŨNDŪ MARĨA MAĨ ŽVUKURĨ RĨRĨ

MAŨNDŪ MARĨA MAĨ ŽVUKURĨ RĨRĨ	ii
MWEREKERA WA MBERE: MŨCIĨ	1
MWEREKERA WA KAĨRĨ: CUKURU	10
MWEREKERA WA KATHATŨ: MĨTUGO MĨARO	17
MWEREKERA WA KANA: ŽGIMA WA MWĨRĨ	24
MWEREKERA WA GATANO: MAVINDA NA IMERA.....	33

MWEREKERA WA MBERE: MŪCIÏ

A: Nītūthikirīrie

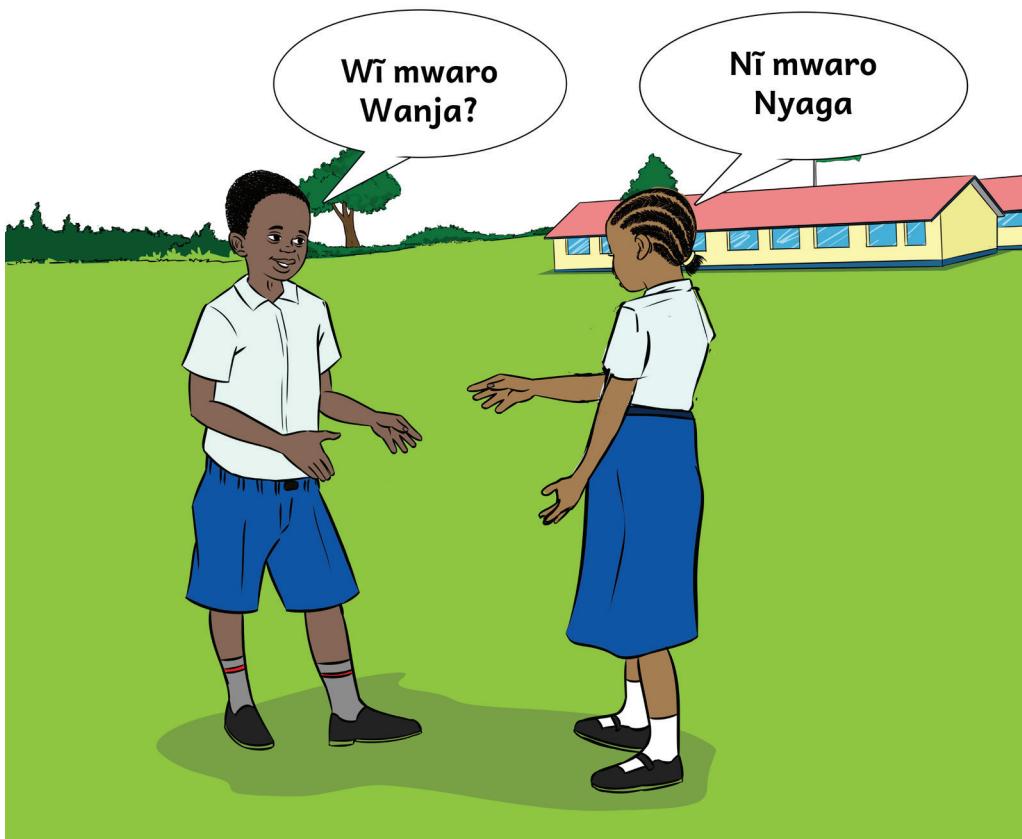
Ũndū wa gwīka wa mbere.

Thikirīria rwīmbo. Twine vamwe

Ũndū wa gwīka wa Kaīrī;

Ngethi

1. Roria mbica na uge ngethi ino.

Ũndū wa gwīka wa kathatū

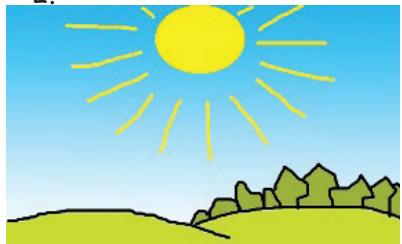
Kethia mündū

1.

Kīraūko

2.

Mūthenya

3.

Kīvwaī

4.

Ūtukū

Ūndū wa gwīka wa kana

2. Thomera mūrata ngethi ino

Nīatīa?

Wīmwaro kīraūko?

Wīmwaro kīvwaī?

Thīī na waro

Tigwa na waro

Mama na waro

B. Nitwaranīrie.

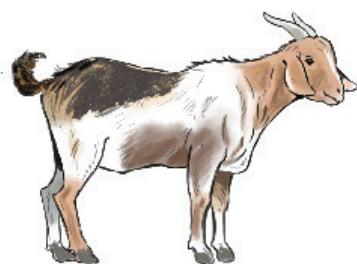
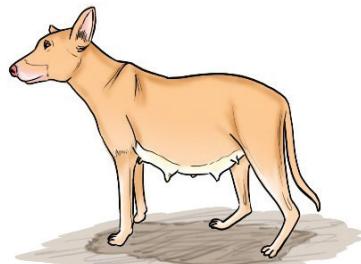
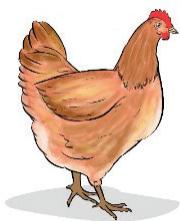
Ũndū wa gwīka wa mbere.

Roria mbica ino.

Ũrona ndūī ?

Ĩra mūrataguo kīrīa ūrona

Ĩra mwarimū kīrīa ūrona

Ũndū wa gwīka wa Kaīrī :

1. Thikīrīria mwarimū akīthoma rūgano

2. Roria mbica ūno. Ūrona ndūī?

Īra mūrataguo kīrīa ūrona

Īra mwarimū kīrīa ūrona

3. Thikīrīria mwarimū

Mwarimū: Guciai rūgano...

Athomithua: Nītwegucia.

Mbītagwa Njūe.

Mūthenya wa njumamoci mbūkagīra tene.

Nīndethagīrīria aciari akwa kūthambia indo.

Indo ntheru nīrigagīrīria mīrimū.

Aciari akwa nīmakenaga mūno.

Nīmwakenua nī rūgano rwa Njūe?

Nīkī? Īra urīa mwīnake rūgano rwa mwarimū

C. Nītūthome.

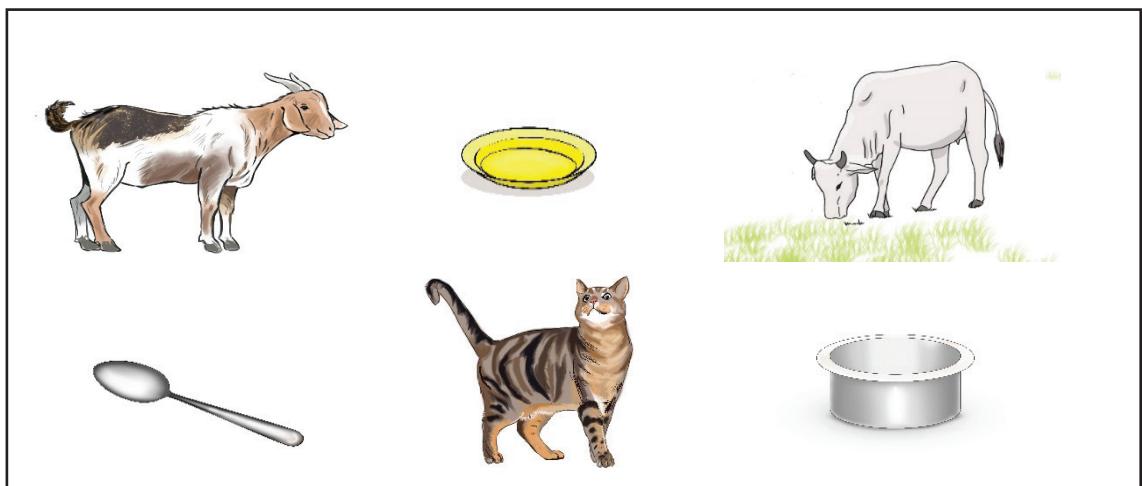
Ũndū wa gwīka wa mbere.

1. Nītūthakanie.

Roria mbica ino.

Ũrona nduī?

- a) Gweta nyamū irīa ūrona.
- b) Gweta indo cia nyomba irīa ūrona.

Ũndū wa gwīka wa Kaīrī.

1. Gütümīra kandi

Mwarimū nūukureta kandi.

Oca kandi, gweta kīrīa ūrona kandirī.

Ũndū wa gwīka wa Kathatū.

1. Wīra wa kūrutīra mūciī.
2. Tethererua nī mūciari kana mūndū wīngī mūciī kūgweta
indo na nyamū irīa ikoragwa kūu mūciī.

D. Nītwandīke.

Ũndū wa gwīka wa mbere.

1. Kwandīka rīerarī

Rorīa ūvukurī. Andīka rīerarī ndemwa irīa ūrona.

a e i ī o u ū

Ũndū wa gwīka wa kaīrī.

1. Kūmba ndemwa

Mwī aīrī aīrī, ūmbai ndemwa ino.

Ũndū wa gwīka wa kathatū.

1. Kwandīka ndemwa

Andīka ndemwa ino ūvukurī rīaku.

Ũndū wa gwīka wa kana.

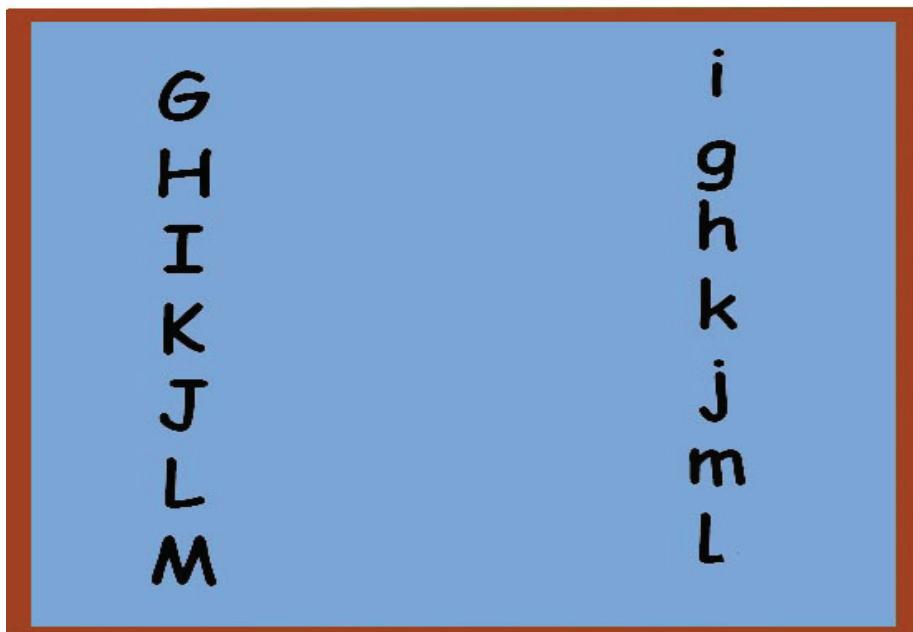
1. Kūgemia ndemwa

Gemia ndemwa irĩa ūkūvewa.

a, e, i, o, u, ī, ū

Ũndū wa gwīka wa gatano.

1. Ringanithia ndemwa ūrĩa nene ana ūrĩa nini yayo.

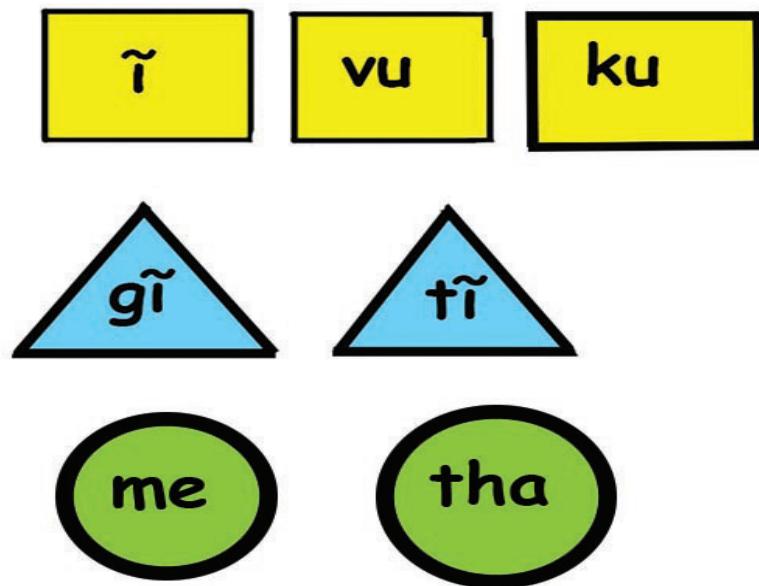

MWEREKERA WA KAĨRĨ: CUKURU

A. N̄it̄thik̄r̄rie.

Ũndū wa gwīka wa mbere

a) Roria m̄icoro ūno.

b) Ũrona ndūĩ?

c) ũra ūrĩa mw̄kar̄ite nake k̄r̄ia ūrona.

Ũndū wa gwīka wa Kaĩrĩ.

Nyitithania m̄itamũko ūrĩa m̄ivacene ūthondeke ciugo, taũũ:

$$G\tilde{i} + t\tilde{i} = G\tilde{i}t\tilde{i}$$

Rīu nyitithania mītamuko ino

Me + tha = _____

ī + vu + ku = _____

Ũndū wa gwīka wa Kathatū

Mwī aīrī aīrī nyitithanai mītamūko īrīa īī mīcororī īrīa
īvanene mūthondeke ciugo.

Thomai ciugo irīa mwathondeka.

Ũndū wa gwīka wa Kana.

Gaania ciugo ino ithondeke mīgambo taū

Gītī = Gī + tī

Metha = _____

Rura = _____

Rava = _____

B. Nitwaranīrie.

Ũndū wa gwīka wa mbere.

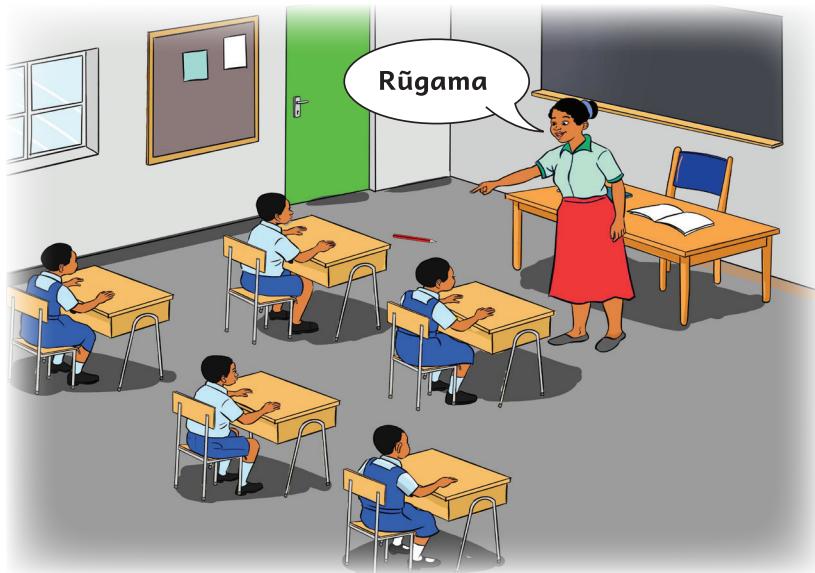
īra mūrata waku mañdū mama

- a) Arimū makwīraga wīke atīa?
- b) Wathīkagīra arimū nīkī?

Ũndū wa gwīka wa kaĩrī

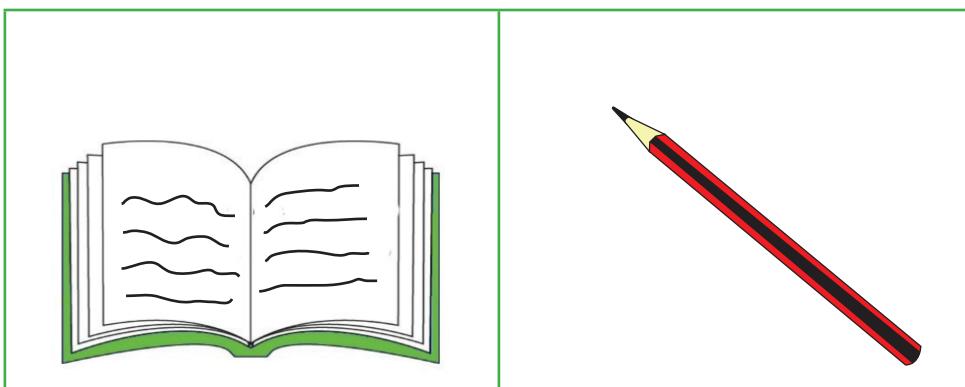
Roria mbica ĩno

- a) Mwarimū arera Njerū eke atīa?
- b) Njerū agīrīrwe ni gwīka atīa?
- c) Njerū agīrīrwe nī kwathīkīra mwarimū nīkī?

Ũndū wa gwīka wa Kathatū.

- a) Thīkīrīria mwarimū.
- b) ĩka ūrīa mwarimū arakwīra.

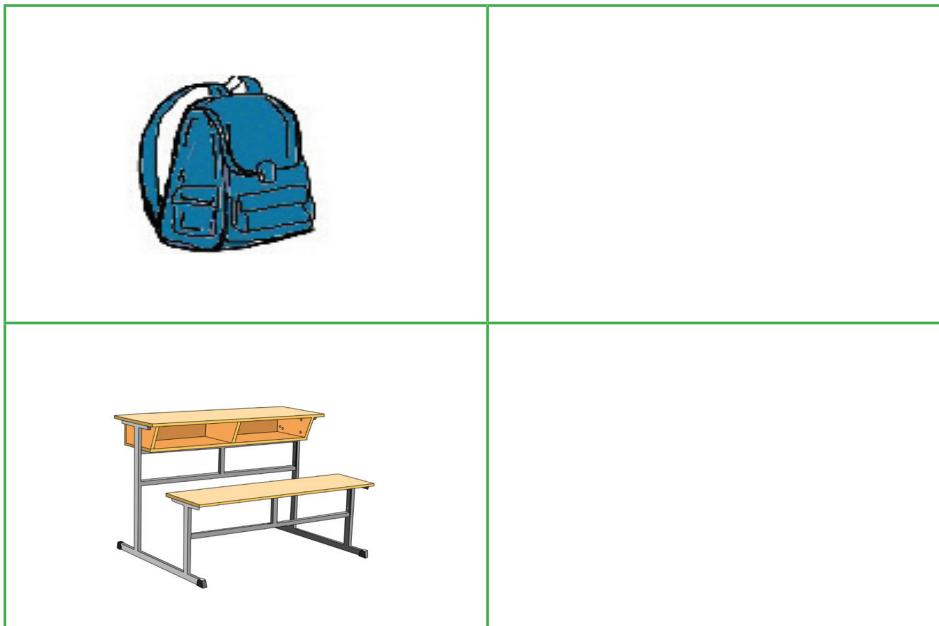

C. Nītūthome.

Ündū wa gwīka a mbere.

Mwī ikundi ikundi roriai mbica ino.

Gweta mūgambo wa mbere wa ciugo irīa cīī mbicarī.

Ũndū wa gwīka wa kaīrī.

1. Gweta Mīgambo irīa ū ciugorī ino.
  - a) Karamu
  - b) Cukuru
  - c) Mwarimū
  - d) Kīvaro
2. Thoma ciugo icio.

Ũndū wa gwīka wa kathatū.

Mwī aīrī aīrī,

- a) Gwetai marītwa ma indo irīa ikoragwa cukuru.
- b) Andikai ciugo icio mavukurī menyu.
- c) Thomai ciugo icio.

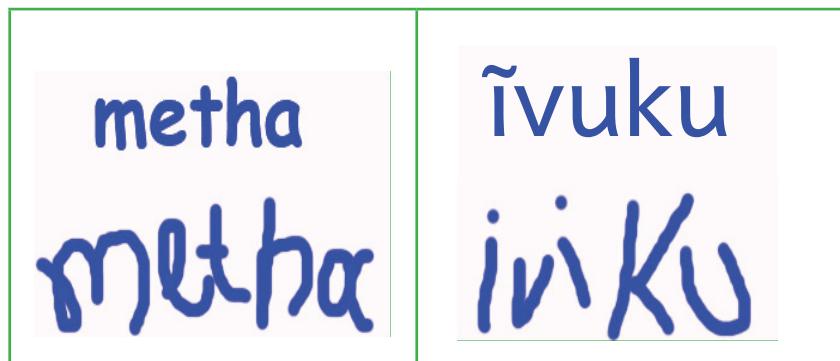
Wīra wa kurutīra mūciī .

Wakinya mūciī, thomera mūciari kana mūkūmenyereri ciugo icio.

D. Nītwandīke.

Ũndū wa gwīka wa mbere.

Roria mbica ino

- a) Ūrona ndūī?
- b) Īra mūrata wakū kīrīa ūrona
- c) Nī ciugo irīkū mandīke wega?

Andīka ciugo ino rīerarī.

- a) Rava
- b) Vendera
- c) Kīvaro

Ũndū wa gwīka wa kaīrī.

Īcuria mīanya na ndemwa irīa ndigīrīre.

- a) M__tha
- b) Git___.

- c) Vend__ra.
- d) K__rathi.
- e) Īvuk__.

Ũndū wa gwīka wa kathatū.

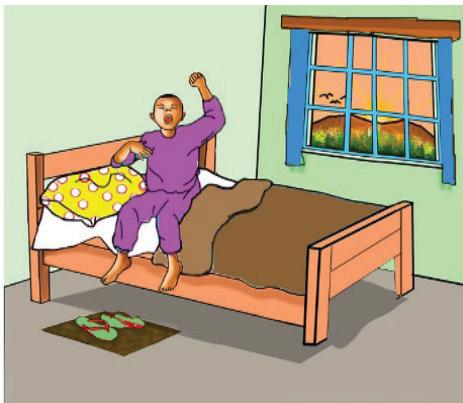

- a) Thīkīrīria mwarimū akīthoma mīvari.
- b) Andīka mīvari īyo.

MWEREKERA WA KATHATŪ: MĪTUGO MĪARO

Nītūthikīrīrie

Ũndū wa gwīka wa mbere.

- a) Mwī aīrī aīrī, roriai mbica icio
- b) Gwetai kīrīa mūrona?

MĨTUGO MĨARO

Thikĩrĩria rūgano rūrū

Mūrugi nī kamwīrītu kega.

Kathomaga ngirīndi ya mbere?.

Nīkaathīki kurī aciari na arimū .

Mūrugi nī kamwīrītu katheru na gakeni.

Nīkendetwe nī ciana, aciari na arimū.

a) Rūgano rūrū rūrarīrīria ndūi?

b) Uga marītwa ma andū arīa agwete rūganorī rūrū.

c) Gweta ciugo irīa ironania mītugo mīega rūganorī rūrū.

Ũndū wa gwīka wa kaĩrī.

Mwī ikundi ikundi:

- a) Thikīrīriai mwarimu akīmūganīra rūgano.
- b) Cokerai rūgano rūu.

Nītwaranīrie

Ũndū wa gwīka wa mbere.

poemu.

- (a) Úgai poemu ūno.

Nīngwataga ūgeni ageni maũka mūciī.

Nīmīnamagīrīra ngīkethia ageni.

Nīmeraga mathīi na wega makīnūka.

Nīnjokagia ngatho navewa kīveo.
Nīnīnyivagia ngīvoa kīndū.
Nīnveraga navītīria mūndū.

(b) poemu īno īrarīrirīa ndūī?

Ūndū wa gwīka wa kaīrī.

Thakaniai nthakanio īno.

Mūndū ūmwe etwe Mbogo na ūcio wīngī ethe Mūkami

Mbogo: Wenda, Mūkami ndethia na karamu kamwe.

Mukami: Njovera, Mbogo nīna karamu kamwe tu. Voa
Njagī aīna tūramu twīrī.

Mbogo: Nīnacokia ngatho Mūkami.

Mukami: Nīwega Mbogo.

- a) Nī ciugo i rūganorī ironania mītugo mīaro?
- b) Gweta ciugo ciīngī wīcī irīa cionanagia mītugo mīaro.

Ūndū wa gwīka wa kathatū

Mwī ikundi ikundi, thakaniai ūū.

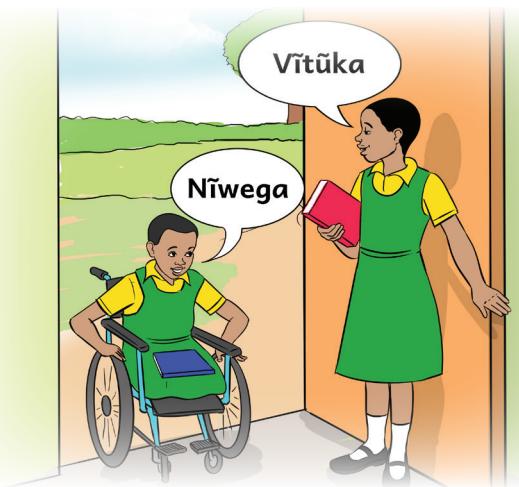
- a) Oca kiugo kuma kīondorī.
- b) Onania kiugo kīu kwī ikundi icio ciīngī.
- c) Tūmīra kiugo kīu kūthondeka mūvari.

A. Nitūthome.

Ũndū wa gwīka wa mbere.

Mwī aīrī aīrī, rorai mbica ino.

1.

2.

- a) mūrona nduī?
- b) Thomai ciugo irīa cīi mbicarī.

Ũndū wa gwīka wa kaīrī

- a) Mwarimū wenyu nīakūmūtongoria kwina rwīmbo.
Mami nīwaro nī kündera,

Mwarimu nī waro nī Kūnthomithia.

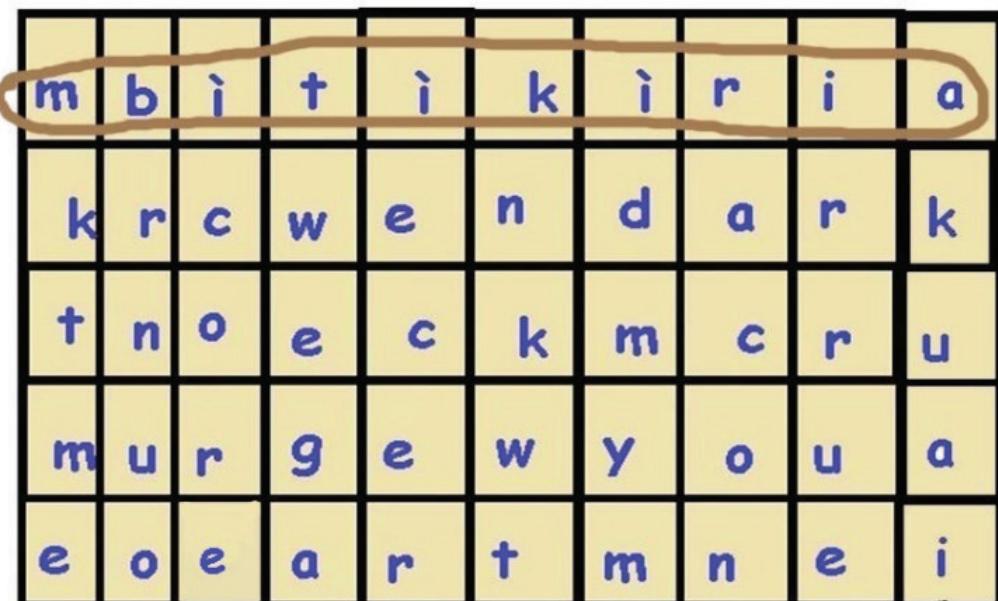
Kūrīa nanavītia, mūnjovere,

Nīguo Ngai andathime.

- b) Nī ciugo irīku rwīmborī ironania mitugo mīaro?
- c) Thomera arata aku ciugo icio.

Ũndū wa gwīka wa kathatū.

- a) Roria mūrava ūyū.
- b) Thiūrūrūkīria mūravarī ciugo irīa mvecane vau ītherero.
Kīambere nī Kīthiūrūrūkīrie

Mbitikiria ,core,nī wega,wenda

D. Nītwandīke.

Ũndū wa gwīka wa mbere.

- a) Thikīrīria mwarimu agīkūthomera ciugo.
- b) Andīka ciugo icio ivukurī rīaku.

Ũndū wa gwīka wa kaīrī.

Ícūria mwanya na kiugo kīmwe kuma kwī irīa mbirigīre.

- a) _____ vūra ngengere. (Niwaro, Wenda)
- b) _____ nyume nja. (Nīwaro, Mbitīkīria)
- c) _____ (Core, Nīnauga) nīnacererwa.
- d) Rīrīa mwarimū anvere karamu kīraūko, mbugire
_____ (Core, nīwaro).

Ũndū wa gwīka wa kathatū.

Andīka mīvari īno.

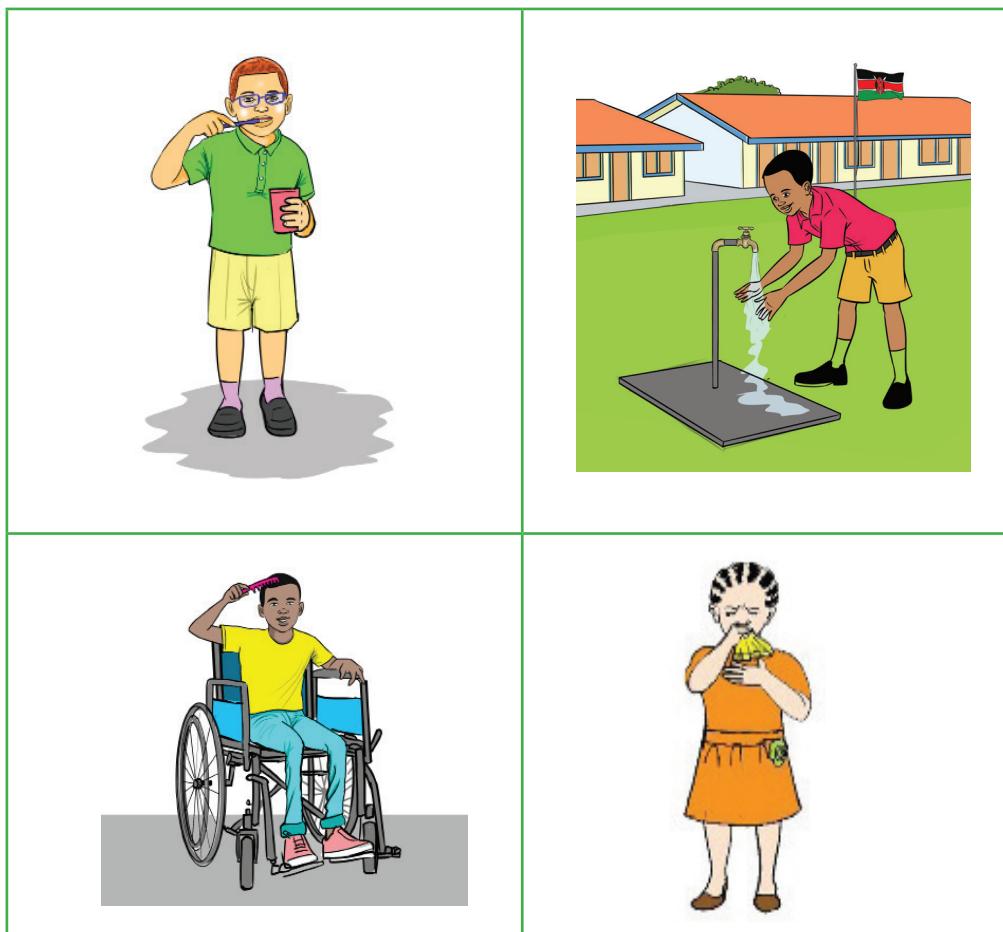
- a) Wenda, nginyia mīnūke.
- b) Nīnacokia ngātho nī kūndaīra.
- c) Mbītīkīria ndūmīre thimū yaku.

MWEREKERA WA KANA:

ŪGIMA WA MWĪRĪ

A. Nītūthikīrīrie.

Roria mbica ino

Uga vuva wa mwarimu.

- a) Nthiga arekinya magego.
- b) Nyaga arethambia njara.

- c) Kariūki aracanūra njuīrī.
- d) Wanja aramira na gatambaa.

Ũndū wa gwīka wa mbere.

Inai rwīmbo rūrū.

Nthīga arekinya magego.

Nyaga arethambia njara.

Kariūki aracanūra njuīrī.

Wanja aramira na gatambaa.

Nthīga nīarathambia nyomba.

Nake Wanja arathambia indo.

Tūtū nī twana twathīki.

Nī twana tūtheru.

Wakinya mūciī:

- a) Inīra aciari aku rwīmbo rūrū.
- b) Inīra arata aku rwīmbo rūrū.

Ũndū wa gwīka wa kaīrī

Poemu

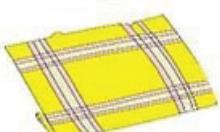
Uga poemu īno.

Naramūka, ngekinya magego,

Ngacanūra njuīrī, ngarenga ngūnyū,

Nīkenda ngorwe nī mutheru viū
Mbīkagīra nguo ntheru cia cukuru.
Ngethambia njara mbere ya kūrīa.
Nīkenda ngorwe nī mūtheru viū.
Thikīrīria poemu rīngī.
Īra mwarimu,
a) Kaana gekaga atīa gaūkīra kīraūko?
b) Kaana gekaga atīa cukuru?

Ūndū wa gwīka wa kathatū

	Gīcanūri
	Mūkinyī
	Thamuni
	Ndawa ya magego
	Kīvati
	Gatambaa ka mamira

Onania cīko iria cīi mīvarirī īno

- a) Kwa nīrekinya magego
- b) Kwa nīrethambia njara
- c) Kwa nīracanūra njuirī
- d) Kwa nīramira na gatambaa

B. Nītwaranīrie.

Ũndū wa gwīka wa mbere.

Uga ciugo ino vuva wa mwarimū.

Ũndū wa gwīka wa kaīrī.

Inai rwīmbo rūrū.

Kīraūko naūkīra, mbocaga maaī,

Ngethambia magūrū vamwe na mentho.

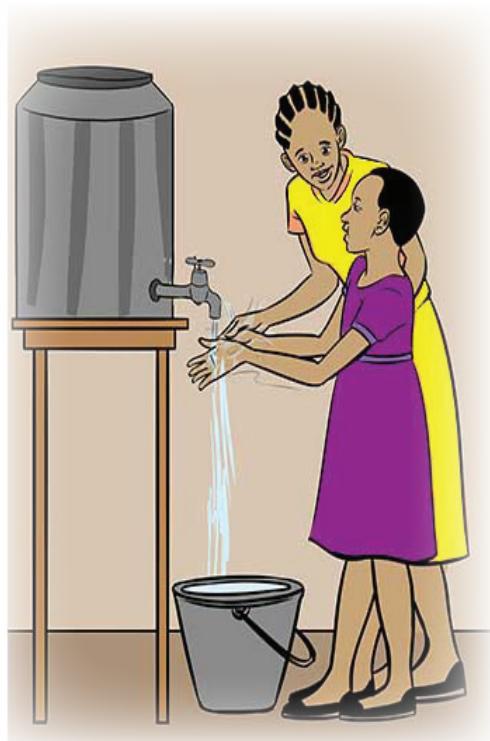
Ngacoka nganyaū ūcūrū, ngathiī cukuru

Ngethīra mwarimū agatūthomithia

C. Nītūthomei.

Ũndū wa gwīka wā mbere.

Roria mbica ino.

Mwī aīrī aīrī ugai:

Mūrona ndūī?

- a) Mareka atīa?
- b) Twīthambagia njara rī na rī?
- c) Twīthambaga njara nīkī?

Ũndū wa gwīka wa kaīrī.

Thoma ng'ano ino.

Rūgano rwa mbere.

Mwarimū: Guciai rūgano.

Athomithua: Nītwegucia.

Mwarimū:Rūgano rwa ūtheru wa ngūnyū.

Kwari kamwīrītu getagwa Wambeti.

Ngūnyū cia Wambeti ciaī ndaca.

Ngūnyū ndaca nīcigaga gīko.

Gīko gīgītuma Wambeti arware.

Nītwigage ngūnyū i nenge na i ntheru.

Rūgano rwa kaīrī.

Mwarimū: Guciai rūgano.

Mūthomithua: Nitwegucia.

Mwarimū: Rūgano rwa Kīna

Mbītagwa Kīna.

Üyu nī mami wakwa.

Gatūrethamba njara.

Njara ntheru nīrigagīrīria mīrimū.

Nītwīkaragei twī atheru.

D. Nītwandīkei

Ũndū wa gwīka wa mbere

Andīka ūrīa indo ino itūmagīrwa

Indo	Matūmīri
Thamuni	
	
Gicanūri	
	
Maaī	
	

Taurū

Karengi ngũnyū

Ũndū wa gwīka wa kaīrī.

a) Cora na ûgemie mbica ino.

Gīcanuri

b) Wakinya mūciī onia aciari aku kana andū engī kūu mūciī kīrīa wacora na wagemia.

Undū wa gwīka wa kathatū .

Ícūria ndemwa īrīa ndīgīrīre.

Thura ndemwa īyo kuma kwī ino a,u,i,ū

- a) Ma ____ ī.
- b) Thamun ____.
- c) Ta____rū.
- d) Gican____ri.

Undū wa gwīka wa kana.

Andīka ciugo ino .

- a) Nuka. _____
- b) Giria. _____
- c) Ntheru. _____
- d) Thambia _____

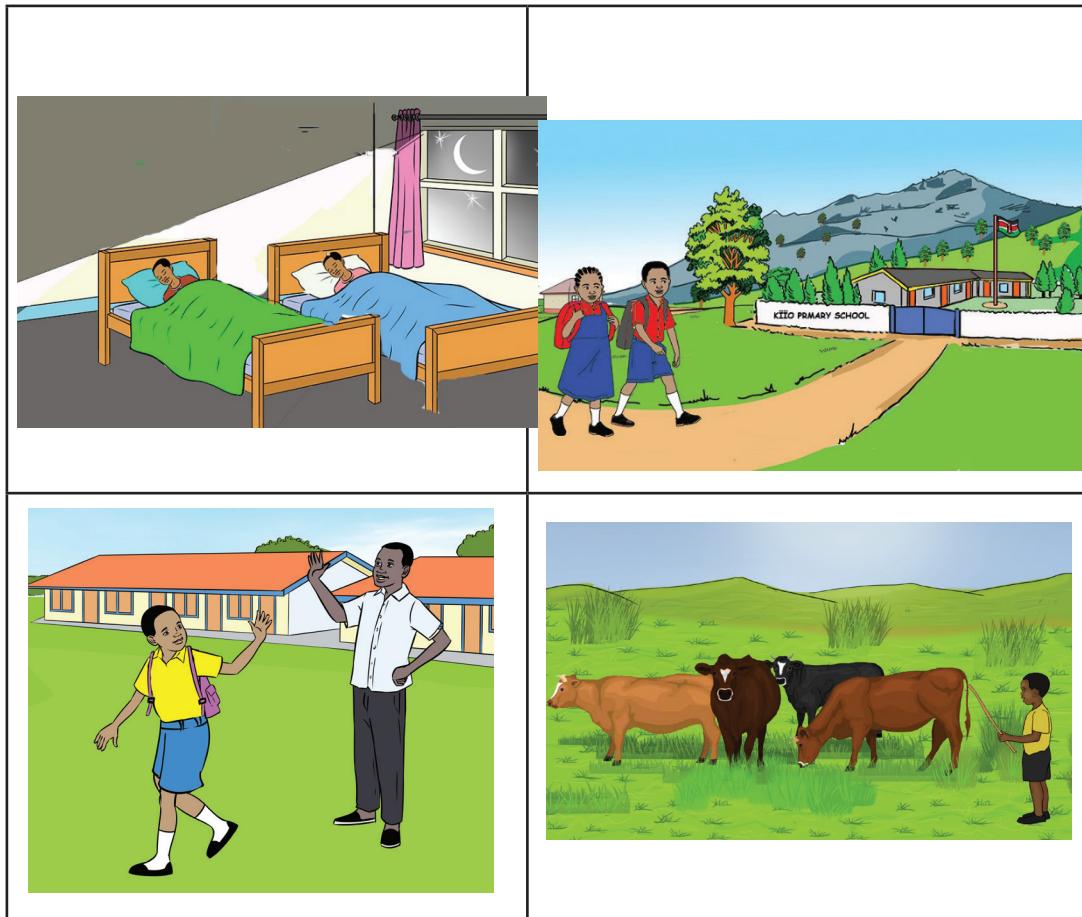
MWEREKERA WA GATANO:

MAVINDA NA IMERA

A. Nītūthikīrīrie.

Ũndū wa gwīka wa mbere.

Roria mbica ino. Uga nī mavinda marīkū?

Ũndū wa gwīka wa kaĩrī.

Inai vuva wa mwarimū.

Nī thaa igīrī , thiīi kirathirī.

Nī thaa īnya, thiīi mūkavurūke.

Nī thaa mūgwanja, thiīi mūkarīe.

Wīra wa kūrutīra mūciī.

Wakinya mūciī inīra mūciari kana mūreri waku rwīmbo rūu.

B. Nītwaranīrie.

Ũndū wa gwīka wa mbere.

Inai vuva wa mwarimū.

Njumatatū nī cukuru

Njumainī nī cukuru

Njumatano nī cukuru

Aramisi nī cukuru

Ũmunthī nī Njumaa

Rūciū Njumamosi

Aūke nī Njumaviri

Kiumia kithīre

Ũndū wa gwīka wa kaĩrī.

Roria mbica ino.

- Úrona ndū?
- Aathomithua mekaga atīa mavinda mau monanie?

Ũndū wa gwīka wa kathatū

Ina vuva ya mwarimū.

Nīnīregua mūgambo

Nīnīregua mūgambo

Mūgambo wa mami

Rīu nī thaa thita

Rīū nī thaa thita

Nīwega mwarimū

Nīwega mwarimū

Wīra wa kūrutīra mūciī

Inīra mūciari kana mūreri waku rwīmbo rūu wenūka mūciī.

B. Nītwaranīrie

Ũndū wa gwīka wa mbere.

Roria mbica ino.

Wa mbica ironania mūthenya ūrīkū?

Ĩra mūrataguo

Ũndū wa gwīka wa kaĩrī.

Thoma mīthenya ya kiumia.

Njumatatū.

Njumaine.

Njumatano.

Aramisi.

Njumaa.

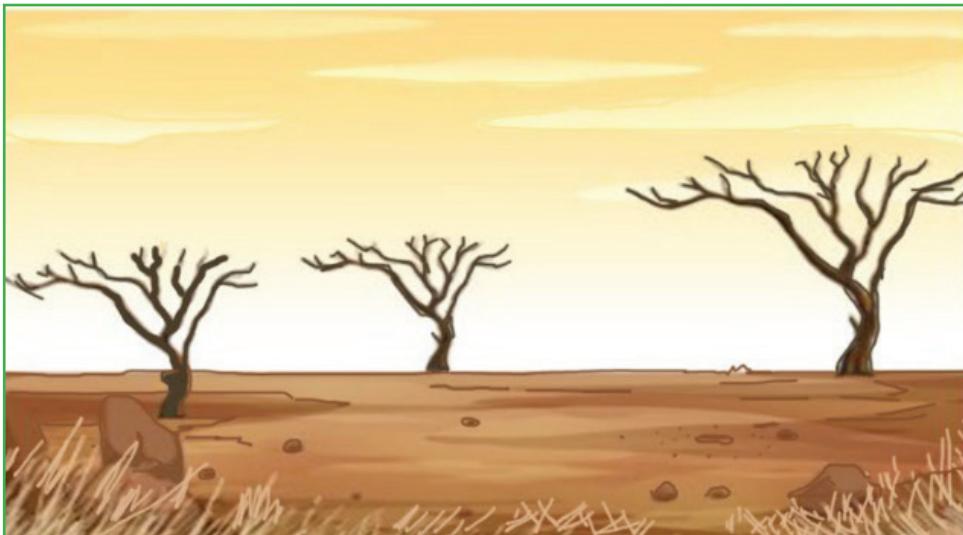
Njumamoci.

Njumaviri.

Ũndū wa gwīka wa kathatū .

Mwī aīrī aīrī,

Roriai mbica ino.

Ũrona ndūī?

Andū mekaga atia imerarī icio ciī mbicarī?

Ũndū wa gwīka wa kathatū

Cokera poemu.

Niĩ nĩ mūrīmi.

Nvaragīrīria mūgūnda īvinda rīa riūa.

Nvandaga mbembe na ndumu.

Niĩ nĩ murīmi

Īvinda ria mbura ngarīmīra.

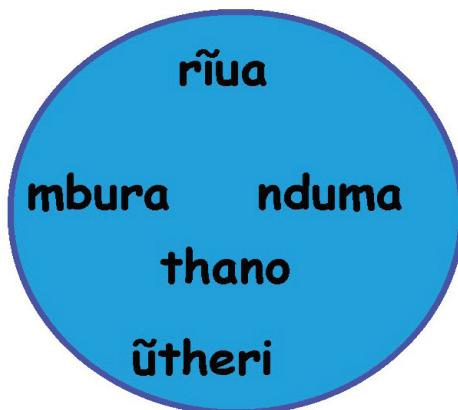
Ngethaga irio vīndī ya thano.

C. Nītūthomei.

Ũndū wa gwīka wa mbere.

i) Roria mbica īno.

Thoma ciugo kuuma kīthiūrūrūrī.

Thomai mieri ya mwaka.

Mweri wa Mbere
Mweri wa Kaīrī
Mweri wa Kathatū
Mweri wa Kana
Mweri wa Gatano
Mweri wa Gatandatū
Mweri wa Mügwanja
Mweri wa Kanana
Mweri wa Kenda
Mweri wa Ikūmi
Mweri wa Ikūmi na ūmwe
Mweri wa Ikūmi na kaīrī

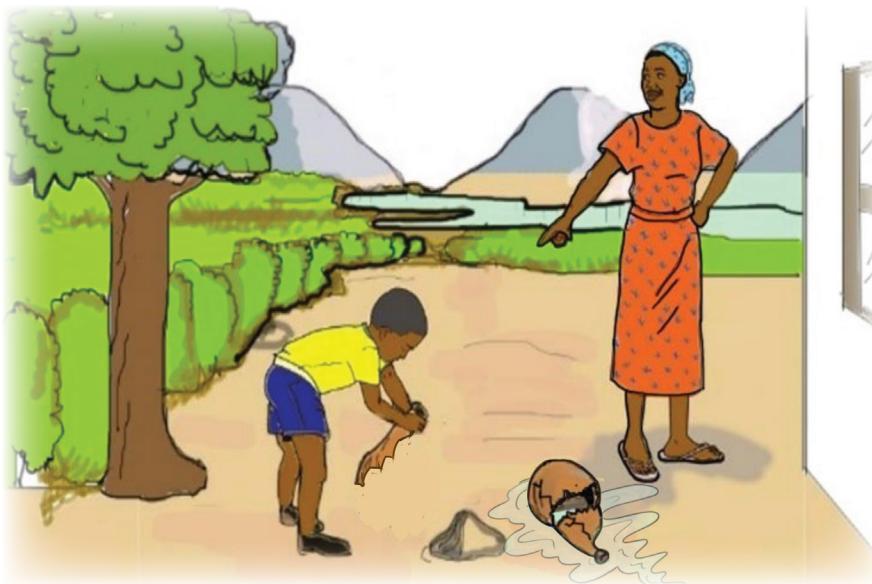
Ũndū wa gwīka wa kaĩrī.

Thomai mīvari ĩno.

1. Tūmamaga ūtukū.
2. Tūgendaga cukuru kuma njumatatū nginya njumaa.
3. Tūgendaga rūtha mweri wa kana.
4. Twaraga mbembe kīmera kīa mbura.
5. Tūkethaga mbembe kīmera kīa thano.

Ũndū wa gwīka wa kathatū.

- a) Mwī aīrī aīrī roriai mbica ĩno.

Mūrona ndūñ?

- b) Kūthoma rūgano

Kariuki na cūcū wake.

Kwarī Njumamosi, Mweri wa Kana

Kariuki nīwathiīte gūkethia ūcūwe.
Ūcūwe akīmūtūma rūrīrī gūtava maaī.
Nīwamūkanirie ndakathake na gīturu.
Gīturu gīkagwa gītwīkaga icere .

Cokiai ciūria ino:

- i. Rūgano rūrarīrīria ndūī?
- ii. Waī mūthenya ūrikū wa kiumia?
- iii. Waī mweri ūrikū wa mwaka?

D. Nītwandīkei.

Ūndū wa gwīka wa mbere.

Tumithania mītamūko īthondeke ciugo.

Kwa ngerekano

Mbu + ra = mbura

Tha + no = _____

Ri + ū + a = _____

Mbe + vo = _____

Ūndū wa gwīka wa kaīrī.

Cokiai ciūria ino.

Thura kiugo kīmwe kwī irīa nvecane

1. Nīndūī gītūvecaga ūtheri mūthenya? _____
(mweri, riua).

2. Tūgendača cukuru rī? _____
(Kīvwaī, Kīrauko).
3. Tūvandača irio vīndī ya ndūī? _____
(Mbura, riūa).
4. Tumaga cukuru rī? _____
(Kīrauko, Kīvwaī).

Wīra wa kūrutīra mūciī

Onia mūciari waku ciuria na ūrīa wacokia.

Ūndū wa gwīka wa kathatū

Tūthikīrīrie mwarimū na twandīke.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

REPUBLIC OF KENYA

KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

Desai Road, Off Thika Rd.,
P.O. Box 30231 - 00100 Nairobi, Kenya.
Telephone : +254 (020) 374 9900 - 9, 374 8204, 374 7994
Fax : +254 (020) 363 9130.
Email : info@kicd.ac.ke, Website : www.kicd.ac.ke